

ELISA AALTOLA

Eläinelon etiikka

Ihmiselämää pidetään usein periaatteessa arvokkaana riippumatta siitä, millaisesta 'elämästä' on kyse: aivokuolleena makaamisesta, rikollisesta elämästä... Eläinten elämällä ei ole ajateltu olevan samanlaista itseisarvoa. Mihin tämä erottelu perustuu?

Eläinetiikassa 'elämä' jäsenetään usein agenttiuden tai yksilöllisyyden näkökulmasta. Elämä on osa yksilöä ja saa arvonsa yksilön arvosta. Toisin kuin siis vaikkapa ympäristöfilosofiassa esiintyvä biosentrismi (elämäkesk(e)isyys), eläinetiikka ei aseta elämää arvon perustaksi. Biosentrismien mukaan elämä itsessään on arvon lähde, kun taas eläinetiikassa se on arvon näkökulmasta merkityksellinen, mutta toissijainen seikka. Kun biosentrikkoo esittää, että eläimellä on arvoa, koska eläin on elävä olento, esittää eläinetiikka, että eläimen elämä on merkityksellistä, koska eläin on arvokas olento.

Lähtökohtana on, että yksilöllisesti arvokkaiden olentojen elämää on kunnioitettava. Eläinetiikan lukuisten teorioiden (joissa sovelletaan utilitarismia, deontologiaa, oikeusteoriaa, hyve-etiikkaa ja mannermaista filosofiaa) mukaan yksi keskeinen periaate on eläinten elämän arvostaminen. Yleensä arvostaminen perustuu negatiivisiin velvollisuuksiin tai silleen jättämiseen: meillä on velvollisuus olla tappamatta eläimiä, mutta ei velvollisuutta turvata eläinten elämää. Tämä on yksi peruste sille, miksi eläinten keskinäisiin saalistussuhteisiin ei katsota aiheelliseksi puuttua. Kettua ei tarvitse pysäyttää kesken jänöjähdin. Tästä näkökulmasta eläinten elämän arvo ei siis ole absoluuttinen, vaan ainoastaan moraaliset toimijat muodostavat sen.

Elämän itseisarvo

Eläimiä koskevassa filosofiassa elämän itseisarvoisuuteen suhtaudutaan usein vähintäänkin implisiittisellä tasolla negatiivisesti. Yksi osasy tähän löytyy "humanistisesta argumentista", joka on yksi antroposentrismien (ihmiskesk(e)isyyden) perusteista. Humanistisen ar-

gumentin mukaan kaikki ihmiselämä on arvokasta itsessään, muista ominaisuuksista riippumatta. Kun eläinetiikka jäsentää elämän arvon yksilöllisyyden näkökulmasta, humanistinen argumentti jäsentää sen ihmislajin näkökulmasta.

Tätä käsitystä on väitetty filosofisesti ongelmalliseksi, sillä se on perusluonteeltaan dogmaattinen. Humanistisen argumentin parissa ei yleensä tarjota perusteita sille, miksi ihmislaji on elämän arvon perusta. Silloin kun perusteita esitetään, ne nojaavat yleensä ihmisen kykyihin: ihmiselämä on arvokasta siksi, että ihmiset ovat rationaalisia, itsetietoisia tai kykeneväisiä moraaliseen toimijuuteen. Eläinetiikan teorioiden mukaan tämä väite on ongelmallinen jo siksi, että se ei kata kaikkia ihmisiä (siis niitä "marginaaliyksilöitä", joilla ei ole mainittuja kykyjä). Kenties olennaisimmin kritiikki johtuu siitä, että humanistinen argumentti etsii arvon perustaa itse arvottamiskyvystä, ja näin se sekoittaa arvon lähteen ja arvon sisällön keskenään (myös muilla kuin rationaalisilla ja moraalisisilla toimijoilla voi olla arvoa). Virheenä on siis se, että 'arvo' rinnastetaan kykyyn tuottaa arvoja – olisi vastaava virhe väittää, että ainoastaan esteettiseen ajatteluun kykenevät olennot voivat olla kauniita.

Humanistinen argumentti asettaa toisin sanoen ihmiselämän *lähtökohtaisesti* suurimmaksi arvoksi. Eläinetiikan kriittisyys tätä argumenttia kohtaan perustuu osittain haluun irrottautua dogmeista tai "näin se nyt vain on" -ajattelusta, jonka tuella vaikkapa ihmiselämä asetetaan arvoon arvaamattomaan. Perusajatuksena on, että elämän arvolle on etsittävä perusteita. Eläinetiikkaa määrittääkin halu löytää perusteita yleisille oletuksille.

Kenen elämällä sitten on arvoa? Eläinetiikan mukaan yksilöllisyyden tai laajemmin sanottuna agenttiuden perustana on kyky kokea. Tietoisuus fenomenalisissa mie-

lessä on siis elämän arvon perusta: kun olento kykenee kokemaan olemassaolonsa jonakin, on sen elämällä merkitystä.

Eläin kumppanina

Esitetty luonnehdinta koskee eritoten analyttista eläinetiikkaa. Mannermaisessa eläimiä koskevassa filosofinnissa etusijalle on noussut perinteisen yksilöllisyyden korvaaminen laajemmin käsitetyllä agenttiudella tai toimijuudella. Eläin on 'joku' – se on *tietty* singulaarinen olento, oma toimijansa. Olennaista on erityisesti eläimen kohtaaminen toisessa persoonamuodossa – 'sinuna': eläin ei siis ole passiivinen objekti vaan aktiivinen toimija ('sinä'). Keskeiseksi nousee myös ihmisten ja muiden eläinten vuorovaikutus sekä ajatus, jonka mukaan ihmisidentiteetti muovautuu eläimen rinnalla.

Jacques Derrida toi esimerkiksi esille oman kissansa olentona, joka katsoo häntä, sen sijaan että hän katsoisi

kissaa kuin esinettä. Kissan katse siis herättää Derridan huomaamaan, että eläin voi olla aktiivinen toimija, jonka edessä ihmisestä tulee hetkeksi kohde tai objekti. Perinteiset rooli kääntyvät päälleen, ja Derridan mukaan eläintoimijuuden huomiointi tarkoittaakin länsimaisen metafysiikan radikaalia uudelleenkirjoittamista. Gilles Deleuze puolestaan korosti ihmisidentiteetin uudelleenjäsentämistä tai kritisointia eläimellisyyden avulla.

Mutta mitä tämä merkitsee elämän näkökulmasta? Elämä näyttää taas jäävän toissijaiseen asemaan: toimijuuden korostaminen pyrkii nimenomaan pois passiivisesta 'elossa olemisesta'. Elämä ei luo perustaa arvolle tai relevanssille, ja näitä tekijöitä onkin etsittävä toimijuudesta tai toiminnasta. Mannermainen eläinfilosofia välttelee velvollisuuksien ja arvon kieltä, joten eläinten elämän merkitys käytännössä jää epäselväksi. Elämä ei ole eläinten statuksen perusta, mutta tuleeko eläinten elämää kunnioittaa? Derrida itse (sekä Derridaa seuraavat filosofit kuten Cary Wolfe) näyttäisi valitsevan kunnioi-

”Eläin on aktiivinen kokeva olento, ei passiivinen biologinen möykky.”

tuksen tien, mutta eräiden muiden kohdalla tulkinnot jäävät avoimiksi.

Erilaisia ’elämiä’?

Viime vuosina huomiota saaneessa wittgensteinilaisessa eläinfilosofiassa on puolestaan korostettu ’merkityksellisyttä’. Esimerkiksi Cora Diamond pitää analyttisen etiikan kieltä ’deflektiona’ eli tapana sivuuttaa se, mikä on meille todella merkityksellistä. Hän korostaa eläinten kannalta positiivista merkityksellistämisen muotoa, joka perustuu ’kanssakulkijuuteen’ tai ’toveruuteen’. Eläimet ovat ihmisen kanssakulkijoita, ja niitä tulisi lähestyä tästä näkökulmasta. Ajatus pohjautuu ehkä perustavimpaan merkityksellisyyden lähteeseen: kykyyn nähdä merkitystä paitsi omassa myös toisen olennon haavoittuvaisuudessa. Ihmiset jakavat haavoittuvaisuuden muiden eläinten kanssa, ja täten on meille merkityksellistä ottaa myös eläimet lukuun. Diamond itse jättääkin kinkun kaupan hyllylle. Tässä kontekstissa elämä voidaan määrittää arvoksi, mikäli kielipeli tarjoaa elämän arvokkuudelle perustan. Wittgensteinilaisessa eläinetiikassa ei ole objektiivisia, muuttumattomia arvoja tai normeja, vaan ainoastaan muuttuvien merkitysten luoma todellisuus. Kielen todellisuudesta Diamond etsii haavoittuvaisuuteen ja kanssakulkijuuteen liittyviä teemoja, mutta ehkä itse elämä voisi saada merkityksellisen muodon samalla tavalla.

Eläinetiikka suhtautuu siis elämän itseisarvoisuuteen melko kriittisesti. Tämä perustuu osaltaan toimijuuden korostukseen – eläin on aktiivinen, kokeva olento, ei passiivinen biologinen möykky. Kriittisyys paljastaa elämäkäsitteen, joka painottaa elämän passiivisuutta: ’elämisen’ sijasta esille nousee ’elossa olominen’. Kriittisyys passiivista elämää kohtaan tarkoittaa, että eläinten (mukaan lukien ihmiset) ja vaikkapa kasvien välille piirretään selvä raja (usein varsin perustellusti). Porkkanan ja Mansikin välillä on jyrkkä, kategorinen ero. Elämän merkityksellisyyden pohdinta tapahtuu usein kon-

tekstissa, jossa käsitellään passiivisia elossaolijoita (kuten kasveja tai aivokuolleita ihmisiä). Itse eläimen arvon tai statuksen määrittelyssä se nousee harvoin esiin.

Yksi eläinetiikan haasteista saattaa olla pohtia kokemuksellisuuden ja toimijuuden yhteyksiä ’elämään’: olisiko mahdollista muodostaa tai hahmottaa elämäkäsitteys, johon liittyy aktiivisuus, kokemukset ja toimijuus? Voitaisiinko siis puhua erilaisista ’elämistä’ – elämästä itsessään, mutta myös toimijuuden sisältävästä elämästä? Tässä jo muutenkin eläinetiikkaan voimakkaasti vaikuttava kognitiivinen etologia (eläinten mielen tutkimus) voisi avata uusia ovia. Mielenkiintoiseksi nousee kysymys erilaisten kykyjen symbioosista: tietyn eläimen omalaatuisten kykyjen näkökulmasta elämä saattaa saada aivan uuden muodon. Koiran, sian tai myyrän elämä on ehkä limittynyt niihin kykyihin, joita ihmiset noukkivat omiksi, itsenäisiksi kategorioikseen.

Kirjassaan *Lives of Animals* eläinoikeusliikkeelle tukensa antanut Nobel-kirjailija J. M. Coetzee puhuu eläinten elämästä ilona (*joy*). Ehkäpä tämän voisi tulkita niin, että elämä on erilaisten halujen, tarpeiden, mielenlihtymien, tunteiden ja kykyjen kirjo, joka tuottaa aika ajoin riemullisen elossa olemisen tunteen. Tunteen voi ajatella konkretisoituvan vapautteen päästetyn eläimen hurjissa ilmahypyissä. Sitä kukaan ei ole vielä teoretoinut tai avannut.

Kirjallisuus

Deleuze, Gilles & Félix Guattari, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* (Mille plateaux 2, 1980). Engl. Brian Massumi. Athlone, London 1988.

Derrida, Jacques, *An Animal That Therefore I Am (L’animal que donc je suis, 1997/2003)*. Engl. David Wills. Teoksessa *Animal Philosophy. Essential Readings in Continental Thought*. Toim. Peter Atterton & Matther Calarco. Continuum, London 2004.

Diamond, Cora, *The Difficulty of Reality and the Difficulty of Philosophy. Philosophy & Animal Life*. Toim. Stanley Cavell et al. Columbia University Press, New York 2008.